

М. Мақан

Шет тілдер және іскерлік карьера университетінің магистранты
Алматы, Қазақстан
e-mail: makhanm@mail.ru

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ЖАПОН ТІЛІНДЕГІ ТУЫСТЫҚ АТАУЛАР ТУРАЛЫ

Аннотация. Қазақ және жапон тілдеріндегі туыстық атаулар туралы екі тілде жеке-жеке зерттеу еңбектері көптеп кездескенімен, екі тілдегі туыстық атаулардың ерекшелігін салыстыра зерттеген еңбектер тым аз. Біз бұл еңбегімізде қазақ және жапон тілдеріндегі туыстық атаулар жайында жазылған ғылыми зерттеу еңбектерін жеке-жеке салыстыра зерттей отырып, екі халықтың ұлттық ғұрып-әдеті, тілі мен мәдениетіндегі ұқсастықтар мен өзіне тән ерекшеліктерін айқындаймыз.

Тірек сөздер: туыстық атаулар, қазақ тілі, жапон тілі, мәдениет, салт-дәстүр.

М.Мақан

Магистрант Университета иностранных языков и деловой карьеры
Алматы, Казахстан
e-mail: makhanm@mail.ru

О РОДСТВЕННЫХ ИМЕНАХ В КАЗАХСКОМ И ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Несмотря на то, что было много исследований о родственных именах в казахском и японском языках, очень мало работ, которые исследовали специфику родственных имен в этих двух языках. В данном труде мы выявляем сходства и характерные особенности национальных традиций, обычаев, языка и культуры двух народов, сравнивая по отдельности научно-исследовательские труды, посвященные родственным именам в казахском и японском языках.

Ключевые слова: родственные имена, казахский язык, японский язык, культура, традиция.

М.Мақан

Master degree student of the University of foreign languages and professional career
Almaty, Kazakhstan
e-mail: makhanm@mail.ru

ABOUT RELATED NAMES IN THE KAZAKH LANGUAGE AND RELATED NAMES IN THE JAPANESE LANGUAGE

Annotation. Although there has been a lot of research on related names in Kazakh and Japanese, there are very few papers that have investigated the specifics of related names in both languages. In this work, we identify the similarities and characteristic features of the national traditions, customs, language and culture of the two peoples, comparing separately the research works on related names in the Kazakh and Japanese languages.

Key words: related names, the Kazakh language, the Japanese language, culture, traditions.

Туыстық атаулар – адамдар арасындағы туыскандық қарым-қатынасты, жақындықты білдіретін сөздер.

Халқымыз жөнінен айтқанда, туыстық қарым-қатынастың қаншалықты маңызды екенін айтпасақ та түсінікті. Қазақ халқы сонау ертеден-ақ туыстар ара қарым-қатынасқа көңіл бөліп, туысқандар арасындағы татулық пен береке-бірлікке айрықша назар аудара білген. Туыстық қарым-қатынастың маңыздылығы халқымыздың күнделікті тұрмысы ғана емес, рухани өмірінен, салт-дәстүрінен де аңғарылады. Сондықтан қазақ тілінің лексикасының аса күрделі әрі маңызды бір бөлігін осы туыстық атаулар құраған.

Мейлі қандай да бір ұлт немесе ұлыс болсын, туыстық атаулар олардың тұрмыс, әдеті, ұлттық менталитеті, сондай-ақ тарихы, салт-дәстүрімен тығыз байланысты. Мейлі қай тілдегі туыстық атаулар болсын, ол сол тілді қолданушы ұлттың рухани өмірі, салт-дәстүрі мен тарихынан сыр шертіп, ұлттық ерекшелігін айқындауда аса маңызға ие. «Жақынынды жаттай сыйла, жат жанынан түңілсін» деп туыстар ара сыйластыққа ерекше мән бере білген. Халқымыз үшін туыстық атаулар тек сыйластықты, туыстық дәрежесін білдіріп қана қоймай, ол ажырамас береке-бірліктің де символы іспетті. Сондықтан қазақ тілі басқа көптеген тілдерге қарағанда туыстық атауларға аса бай тіл деп айтуымызға негіз бар.

Қазақ ұлты салт-дәстүрге бай, қанша замандар өтсе де ата-бабадан келе жатқан дәстүрін, рухани құндылықтарын ұстанып көненің көзіндей сақтап, ардақтай білген халық. Бұл ерекшелік дәл осы күнге дейін өз қалпын жоғалтпай неше ата арасындағы туысқандық қарым-қатынасты еш жаңылмай қателіксіз бейнелейтін туыстық атауларымыздан көрініс береді.

Ата дәстүрін көзінің қарашығындай аялай біліп, қаншама жаһандық дамудың алдыңғы қатарында жүрсе де өз ерекшелігін сақтап, ұлттық құндылықтарынан ажырамай келе жатқан бір халық бар десек, әрине ең алдымен еске түсетіні ол – жапон халқы. Ендеше біз ұлтымыздың өзімізбен саң ғасыр бойы айырылмай жалғасып келе жатқан туысқандық атауларын жапон тіліндегі туыстық атаулармен салыстыру арқылы ондағы ұқсастықтар мен ерекшеліктерді айқындап көрейік.

Қазақ және жапон тілдеріндегі туыстық атаулар туралы жеке-жеке зерттеу еңбектері көптеп кездескенімен, екі тілдегі туыстық атаулардың семантикалық ерекшелігін салыстыра зерттеген еңбектер тым аз. Біз бұл еңбегімізде қазақ және жапон тілдеріндегі туыстық атаулар жайында жазылған ғылыми зерттеу еңбектерін жеке-жеке салыстыра зерттей отырып, екі халықтың тілі мен мәдениетіндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктерін айқындаймыз.

Туыстық атаулар бір халықтың рухани мәдениеті мен тұрмыс-әдетінен хабар беретін лексика-семантикалық топ. Тіліміздегі туыстық атаулардың этно-мәдениет, лингвистикалық, мәдениеттанулық, семантикалық тұрғысынан зерттеу жұмысын жүргізіп бізге аса құнды еңбектерді қалдырған Ә. Қайдар, Е. Букин, М. Малбақов, М.Ш. Сарыбаева, Р. Ғ. Сыздық, Р. К. Диуанова сынды зерттеуші ғалымдарды атауға болады.

Тіліміздегі туыстық атауларды қандастық және неке қарым-қатынасы туындауына байланысты әке жағынан, шеше жағынан және некелік қарым-қатынасы жағынан деп үш топқа бөлуге болдады. Бұны халқымыз қысқа да нұсқа «үш жұрт» деп атаған. Яғни, «Өз жұрт» (әке жағынан), «Нағашы жұрт» (шеше жағынан), «қайын жұрт» (күйеу немесе әйел жағынан) қатарлы үш топқа бөлген. Өз жұртына: әке, үлкен әке (әкенің ағасы), көке немесе кіші әке (әкенің інісі немесе әкеден кіші туысқан ер адам), ата, әже немесе апа, апай (әкемен бірге туысқан әйел адам, әкенің әпкесі не қарындасы), аға (адамның өзімен туысқан немесе өзінен бірнеше жасқа үлкен ер адам), әпке (адамның өзімен туысқан немесе өзінен неше жасқа үлкен әйел адам), іні (ер адамның өзімен бірге туысқан немесе өзінен кіші ер адам), қарындас (ер адамның өзімен бірге туысқан немесе өзінен кіші әйел адам, қыз бала), сіңілі (әйел адамның өзімен бірге туысқан немесе өзінен кіші әйел адам, қыз бала), бала

(ұрпақ, жас ұрпақ), ұл (өзінен туған немесе кәмелетке толған ер бала), қыз (өзінен туған немесе тұрмыс құрмаған әйел зағы), немере (ұлдың баласы), жиен (қыздың баласы), жиеншар (қыздың баласынан туған ұрпақ), немере аға-бауыр, немере әпкесіңілі қарындастар (әкелері бірге туысқан адамдар бір-біріне немере туыс болады), күйеу бала (қыздың немесе қарындастың күйеуі), келін (ұлдың немесе өзінен кіші бауырдың әйелі). Бұдан бөлек *өгей* сөзіне қосылу арқылы жасалған өзімен тіке қандастық қатынасы жоқ, бірақ бір отбасы мүшелері болатын өгей әке, өгей шеше, өгей аға-бауыр, іні-қарындас, әпке-сіңілі (тумаған әке немесе шешенің балалары), кіндік әке немесе кіндік шеше (баланың кіндігін кескен әйел адам немесе ер адам); сонымен қатар, жеті ата: әке, ата, баба, арғы ата, түп ата, тек ата; жеті ұрпақ: бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, жүрежат, туажат өз жұртына жатады.

Нағашы жұрты: нағашы ата (шешенің әкесі), нағашы әже (шешенің анасы), нағашы (шешенің аға-бауыры), нағашы апай (шешенің әпке сіңілісі), нағашы аға-іні (шешенің аға-бауырының ұлдары), нағашы әпке-қарындас, нағашы сіңілі (шешенің аға-бауырының қыздары), бөле (туысқан әйел адамдардың балалары), нағашы шеше (шешенің аға-бауырының әйелдері), нағашы жеңге (нағашы ағаның әйелі), нағашы жезде (шешенің әпке-сіңілісінің немесе нағашы әпкенің күйеуі).

Қайын жұрт: қайын ата (ердің немесе әйелдің, әйелінің немесе күйеуінің әкесі), қайын апа (ердің немесе әйелдің, әйелінің немесе күйеуінің шешесі), қайын аға (ердің немесе әйелдің, әйелінің немесе күйеуінің ағасы), қайын бике (ердің немесе әйелдің, әйелінің немесе күйеуінің әпкесі), қайын іні (әйелінің немесе күйеуінің бауыры), қайын сіңілі (әйелінің немесе күйеуінің қарындасы), балдыз (ер адамның әйелінің сіңілісі немесе бауыры), бажа (әпкелі-сіңілілердің күйеуі), абысын (күйеуінен үлкен ер адамдардың әйелі), ажын (қайын інінің жары).

Қазіргі замандағы ғылыми еңбектер мейлі қай ұлттың болмасын туыстық атауларын үш топқа бөліп көрсетеді. Біздегі туыстарды немесе туыстық атауларды үшке бөлу ол бұрыннан жалғасып келе жатқан дәстүр. Халқымызда үш жұрттың ұқсамауына байланысты күнделікті тұрмыс пен адамдар арасындағы қарым-қатынаста көптеген жөн-жосындар мен ырым-тыйымдар туындаған.

Ал жапон тіліндегі туыстық атауларға келетін болсақ, жапон тіліндегі туыстық атаулар да тіліміздегі туыстық атаулардай көнеден бері келе жатқан үш жұртқа бөлу дәстүрі жоқ. Олардағы туыстық атаулардың ерекше бір тұсы өзінің туыстарын атау мен өзінен басқалардың туыстарын атаудағы ұқсастық жағынан ерекшеленеді. Жапондарда өз туыстарын атағанда оларды біршама еркін атауға болса, ал басқалардікін атағанда қатты абайлаған жөн. Басқалардың туысын атағанда сөзсіз атаулардың алдына сыпайылық сөздерін қосып атау керек. Ол қарсы тарапқа деген құрмет пен сыйластықты білдіреді. Егер сыпайы түрде айтпағанда ол асқан дөрөкілік саналады.

Қазақша туыстық атаулар	Жапонша туыстық атаулар
Ата, Нағашы ата	祖父(そふ)
Әже, Нағашы әже	祖母(そぼ)
Әке	父(ちち)
Ана	母(はは)
Аға	兄(あに)
Әпке	姉(あね)
Іні	弟(おとうと)
Қарындас, Сіңлі	妹(いもうと)
Күйеу, Отағасы	主人(しゅじん) / 夫(おっと)
Әйел	家内(かない) / 妻(つま)

Ұл	息子(むすこ)
Қыз	娘(むすめ)
Бауыр	兄弟(きょうだい)
Көке, Нағашы аға (әке, шешенің бауыры)	叔父／伯父(おじ)
Әкенің, шешенің әпке қарындасы	叔母／伯母(おば)
Немере бауыр	甥(おい)
Немере сіңлі, қарындас	姪(めい)
Бөле бауырлар/Бөле әпке-сіңілі	従兄弟／従姉妹(いとこ)

Басқалардың туыстарын атағанда жоғарыдағы кестедегі көрсетілген атаулардың алдына сыпайылықты білдіретін 「お, ご」 жалғауы жалғану арқылы жасалады. Бұдан өзге жас жұбайлар немесе үлкен адамдар кішілердің атының соңына 「さん／ちゃん」 қосымшаларын жалғау арқылы оларға деген ерекше жақындықты бейнелейді. Жапон халқында адамдар арасындағы психикалық аралыққа баса назар аударылады. Әдетте өзінің жақын тіке туысқандарынан сырт туыстық қатынас ұзарған сайын туыстық атауларда күнгірт тартады және барынша сыпайы болады.

Бұдан сырт тіліміздегі туыстық атаулардың атап өтуге тиісті ерекше бір тұсы ол «Жеті ата, жеті ұрпақ» ұғымы. Қазақта жеті атаға толмайтын туыстар ара үйленуге тыйым салынған. Бұл медициналық тұрғыдан жақын туыстар ара некеленудің алдын алып қан тазалығын сақтаудан сырт, бірнеше ата араласса да жақын туыс саналып, береке-бірлікті нығайтып, татулықты сақтауда да аса зор маңызға ие. Ал жапон халқында біздегідей жеті атаға бөлу немесе жеті атаға толмай некелесуге тыйым салу дәстүрі жоқ. Оларда бұрынғы кездерде керісінше, патшалық әулетте немесе үлкен әулеттерде әулет ішінде өзара үйлену дәстүрі болған. Ол ұрпақтың немесе әулеттің байлығы басқа әулеттерге кетіп қалудан сақтану үшін болған.

Мейлі қандайда бір халық болсын, өзіне тән қайталанбас салт-дәстүрі, ұлттық психикасы, ұлттық құндылықтары болады. Біз бұл шағын ғана еңбегімізде қазақ тілі мен жапон тіліндегі туыстық атауларды толық салыстырып көрсете алмайтынымыз анық. Дегенмен, бүгінгідей жаһандану қадамы жиілеп, ұлт пен ұлт арасындағы қарым-қатынастар жаңа деңгейге көтерілген тұста өзімізге алыс-жақын ұлттардың тілі мен мәдениетін, құндылықтарын жете тану, ең әуелі өзіміз үшін де аса маңызды. Бұл транс-ұлттық байланыстар тұсында бәсекеге қабілетті ұлт ретінде танылуымызға да өз септігін тигізеді деген ойдамыз. Әрі осы шағын жұмысымыз осы бағыттағы жұмыстарға аз да болса өз септігін тигізеді деген сенімдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 1974-1986 ж. – 315 б.
- [2] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2008ж. – 280 б.
- [3] Диуанова Р. «Қазақ тіліндегі туыстық атаулардың мағыналық құрылымы мен лексикографиялану ерекшеліктері», Алматы, 2010. – 404 б.
- [4] 木孝夫. ことばと文化[M]. 岩波店, 1973. – 109.

REFERENCES

- [1] Explanatory Dictionary of the Kazakh language. – Almaty, 1974-1986-315 P.
- [2] Explanatory Dictionary of the Kazakh language. – Almaty, 2008-280 P.
- [3] Diuanova R. "Semantic structure and features of lexicography of related names in the Kazakh language", Almaty, 2010. – 404 P.
- [4] Takaoki. Language and Culture[M]. Iwanami Store, 1973. – 109.